

вається вплив літературної інтелігенції на діяльність українських політичних партій, котрі діяли в Галичині в період 1890-1914 рр. Показано участь української літературної інтелігенції в виборчих кампаніях в Галичині та її діяльність в австрійському парламенті та галицькому сеймі.

Ключеві слова: газета "Діло", Галичина, літературна інтелігенція, австрійський парламент, галицький сейм.

**Mykola Huvanyuk
(Chernivtsi)**

**UKRAINIAN LITERARY INTELLECTUALS
IN POLITICS GALICIA LATE XIX – EARLY
XX CENTURY: BASED DIARY "DILLO"
(1890-1914 YEARS)**

In this paper, based on thorough analysis of the magazine "Dilo" (Lviv) examined the effect of literary intellectuals on the activities of Ukrainian political parties operating in Galicia during 1890-1914 is shown part of the Ukrainian literary intellectuals in elections in Galicia and its activities in the Austrian Parliament and the Galician Sejm.

Keywords: newspaper "Dilo", Galicia, literary intellectuals, the Austrian parliament, Galician Sejm.

УДК: 94 (477.8) "1921/1939": 304.44+

**Олександр Гаврилук
(Луцьк)**

**ПАМ'ЯТКИ УКРАЇНСЬКОГО
САКРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ
В УМОВАХ МІЖВОЄННОЇ ПОЛЬЩІ:
ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ОХОРОНА**

Висвітлюється політика міжвоєнної Польщі (1918-1939 рр.) щодо збереження та охорони на підвладних їй етнічних українських землях сакральної мистецької спадщини українського населення. Вказано, що означену спадщину представляли нерухомі та рухомі пам'ятки православної та греко-католицької церков. З'ясовано правові засади проведення такої політики, її відмінності щодо реліквій православного та греко-католицького кліру, діяльність відповідних пам'яткоохоронних структур. Проаналізовано заходи з інвентаризації, складання реєстру, фінансового забезпечення справи збереження та охорони пам'яток. Наведено відомості про brutальне нищення польською владою у 1938 р. на теренах Холмщини і Південного Підляшшя православних святинь як головної складової вирішення у Другій Речіпосполитій "українського питання" репресивними методами.

Ключові слова: Друга Річпосполита, українське сакральне мистецтво, православна церква, греко-католицька церква, пам'яткоохоронна справа, акція 1938 р.

Початок ХХІ століття для української історичної науки продовжує залишатися періодом звернення до різнобічних тем з минулого української нації, багато з яких ще два з половиною – три десятиліття тому для істориків в Україні були предметом замовчування або фальсифікацій та ідеологічних спекуляцій. Помітне наукове зацікавлення тут становлять українсько-польські відносини між Першою та Другою світовими війнами. На нинішній час вітчизняні історики можуть представити зацікавленому читачеві помітний науковий доробок у висвітленні цієї теми.

Ознайомлення із станом її вивчення дає змогу зробити висновок, що не всі її складові знайшли належне розкриття в українській, як, до речі, і у польській історіографії. Недостатнім залишається рівень опрацювання проблеми культурного життя української спільноти на західних етнічних українських землях, що перебували у складі Другої Речіпосполитої. Зокрема, це стосується грані, пов'язаної із збереженням та охороною пам'яток сакрального мистецтва українців. Щоправда, певною мірою її торкаються праці сучасних українських науковців про історію західноукраїнських земель, зокрема, Холмщини й Підляшшя¹, сакральні пам'ятки регіону², їх нищення впродовж міжвоєнного періоду³. Складовою здобутків вітчизняних дослідників з теми є праці про пам'яткознавчу та пам'яткоохоронну діяльність Української греко-католицької церкви (УГКЦ), що провадилася за підтримки її митрополита А. Шептицького⁴.

Щодо польських науковців об'єктивного спрямування, то вони розкривають тему головним чином у контексті показу трагічної долі православної церкви у міжвоєнній Польщі, зумовленої політикою державної влади та керівництва римо-католицького костелу⁵. Значно меншою мірою вона розглядається у дослідженнях про зміст тодішніх пам'яткоохоронних заходів⁶. До найпомітніших наукових праць польських дослідників необхідно зарахувати роботи, авторами яких є М. Папежинська-Турек, Г. Пеліца, Г. Купріянович та П. Детлоф.

Враховуючи наукову і практичну актуальність теми, у статті ставиться мета: стисло подати зміст правових актів, що були покладені в основу пам'яткоохоронної роботи Другої Речіпосполитої; охарактеризувати заходи державних структур у цій галузі; з'ясувати вплив політики властей міжвоєнної Польщі на здійснення цих заходів та її наслідки для української сакральної спадщини.

Відновлення у листопаді 1918 р. незалежності Польщі поставило перед органами нової держави чимало складних завдань. Одне з них – збереження багатогранної культурної спадщини, що перебувала у її адміністративно-територіальних межах. Сюди входили пам'ятки як етнічної Польщі, так і частини територій сусідніх народів, зокрема, українського (Пінщина, Берестейщина, Південне Підляшшя, Холмщина, Західна Волинь, Східна Галичина, Надсяння та Лемківщина), що їх польському керівництву вдалося прилучити до Другої Речіпосполитої

у 1919-1923 рр.

Пам'яткоохоронні заходи у міжвоєнній Польщі здійснювалися на підставі декрету від 31 жовтня 1918 р. про опіку над пам'ятками мистецтва і культури, інших законодавчих актів, ухвалених впродовж 1920-1930-х рр. Вони відповідали світовим та європейським вимогам, передбачаючи шанобливе ставлення до культурної спадщини всіх без винятку народів, представники яких коли-небудь проживали на польській території. Тут, зокрема, прописувалося, що під опіку беруться усі пам'ятки мистецтва і культури, занесені до відповідного інвентаря (з 1928 р. – реєстру), а також інші, не охоплені інвентарем (реєстром), вік яких складав не менше 50 років.

Опіка над пам'ятками належала до компетенції Міністерства мистецтва і культури та Міністерства віросповідань і народної освіти (згодом – лише до останнього), яким підпорядковувалися державні консерватори (пам'яткоохоронці). Посади державних консерваторів запроваджувалися відповідно до розпорядження Міністерства мистецтва і культури від 9 квітня 1919 р., де йшлося про організацію державної пам'яткоохоронної служби⁷. У 1920-х – 1930-х рр. консерватори перебували на чолі 8 консерваторських округів, що існували у Польщі; практично усі нерухомі та рухомі пам'ятки українського сакрального мистецтва знаходилися на теренах двох округів: Люблінського (обіймав Люблінське, Поліське та Волинське воєводства)⁸ і Львівського (охоплював Львівське, Тернопільське та Станіславівське воєводства).

Для ефективнішого забезпечення пам'яткоохоронної діяльності відповідно до вищезгаданого розпорядження від 9 квітня 1919 р., окрім державної пам'яткоохоронної служби, створювалося всепольське громадське об'єднання пам'яткоохоронців – Рада консерваторів⁹. Сюди входили всі окружні консерватори міжвоєнної Польщі, керівник відділу пам'яток і музеїв при Міністерстві мистецтва і культури (згодом Міністерства віросповідань і народної освіти), Генеральний консерватор пам'яток (від 1928 р.), а також запрошені до співпраці фахівці. Збираючись щороку на власні з'їзди (у 1919-1921 рр. і в 1925 р. – двічі на рік), Рада консерваторів виступала як найпотужніше дискусійне зібрання, де обговорювалися, а згодом ухвалювалися рішення щодо збереження та охорони пам'яток. Всього Рада консерваторів провела двадцять два з'їзди (останній відбувся 1937 р.). Так, пам'ятки Львова стали головним предметом обговорень шостого з'їзду, що проходив у цьому місті в жовтні 1921 р.¹⁰ Справами пам'яток Волині займався дванадцятий з'їзд, що відбувався у Луцьку, Острозі, Дубно, Кременці та Вишнівці у вересні 1927 р.¹¹ Культурна спадщина Тернопільського і Станіславівського воєводств стала предметом обговорення сімнадцятого з'їзду Ради консерваторів, що проходив на цих теренах у червні 1932 р.¹²

На з'їздах Ради консерваторів, у письмових зверненнях до загальнодержавних та воєводських

органів влади польські пам'яткоохоронці систематично порушували питання про наявні труднощі у здійсненні заходів щодо збереження та охорони пам'яток (йшлося насамперед про проведення обліку реліквій та їх належні консервацію, реставрацію чи реконструкцію). Першопричину вони вбачали у слабкому фінансуванні пам'яткоохоронної галузі.

Дійсно, у фінансовому забезпеченні міжвоєнною Польщею пам'яткоохоронної діяльності існували серйозні проблеми. Вони були породжені загальним слабким станом економіки держави та її скромного бюджету. Давалися взнаки складнощі процесу інтеграції трьох частин Польщі, що після поділів Речіпосполитої наприкінці XVIII ст. перебували під владою Пруссії, Австро-Угорщини та Російської імперії, у єдиний державний організм. Свій відбиток наклали події Першої світової війни, повоєнна гіперінфляція, система заходів, спрямована на обмеження державних видатків. Певне пожвавлення господарського життя другої половини 1920-х рр. змінилося на межі 1920-х – 1930-х рр. негативним впливом світової економічної кризи. У другій половині 1930-х рр. фінансування справи збереження та охорони пам'яток обмежувала складна для Польщі геополітична ситуація, яка відволікала близько 50% національного доходу на військові потреби.

Фінансова скрута завадила проведенню на належному рівні інвентаризації пам'яток, що почала проводитися з 1919 р. Польським пам'яткоохоронцям у 1928 р. довелося перейти до менш затратного складання реєстру об'єктів культурної спадщини. Оцінюючи на сімнадцятому з'їзді Ради консерваторів (червень 1932 р.) перспективи виконання наукової інвентаризації, Генеральний консерватор Польщі С. Ремер відзначав: “Дав би Бог завершити вже розпочаті роботи... Більш дорога інвентаризація з обмірами відкладається на пізніше”¹³. Водночас він звернув увагу й на незадовільний стан справ – через фінансові проблеми – із складанням реєстрів; це, на його думку, не просто ускладнювало, а й робило неможливим ведення пам'яткоохоронної роботи¹⁴.

Віднайдені та опрацьовані автором статті архівні матеріали дозволяють зробити висновок про скромні результати обліку об'єктів української сакральної спадщини у 1920-х рр. Так, на кінець 1928 р. з-понад 2,2 тис. нерухомих пам'яток на теренах Люблінського, Поліського та Волинського воєводств, про які було відомо консерваторським службам, вдалося внести до інвентаря лише 412 (333 пам'ятки – у Люблінському воєводстві, 27 – у Поліському і 52 – у Волинському)¹⁵. Їх перелік засвідчує, що з українських дерев'яних церков чи з інших шедеврів сакрального мистецтва сюди потрапили лише окремі споруди¹⁶. В другій половині 1926 р. з семи нерухомих пам'яток, зареєстрованих у Поліському воєводстві, лише дві (православна церква св. Михаїла Архангела і дзвіниця біля неї у с. Горбанка) належали українцям; у Волинському воєводстві за цей же період з 5 сакральних пам'яток не було інвентаризовано жодної української.

Дещо результативнішою виявилася справа обліку українських сакральних пам'яток після 1928 р. Певними здобутками щодо складання реєстру цих об'єктів культурної спадщини відзначилася діяльність консерваторів, які працювали на теренах Волинського воєводства. Так, у річному звіті консерватора К. Півочького за 1931 р. говорилося про проведення ним (з метою впорядкування реєстру) огляду пам'яток Кременецького і Дубенського повітів, серед яких нараховувалися й православні храми. У 1934 р. новий люблінський окружний консерватор Ю. Дуткевич розробив річний план фінансування укладання реєстру і реставрації пам'яток старовини Волинського воєводства на суму 22,6 тис. злотих. Передбачалося скласти реєстр тих нерухомих пам'яток, зокрема, православних церков, які ще не були обліковані. У тому ж 1934 р. Ю. Дуткевич просив Міністерство віросповідань і народної освіти виділити йому 200 злотих на поїздку до Кременця, Почаєва, Вишнівця, Затурець та Клеваня для проведення огляду місцевих пам'яток старовини з метою укладання їх можливого реєстру¹⁷.

Справу укладання реєстру об'єктів сакральної культурної спадщини Західної Волині, що її здійснювали К. Півочький та Ю. Дуткевич, продовжив у 1936-1939 рр. на посаді волинського окружного консерватора мистецтвознавець З. Ревський. Так, у 1936 р. він провів детальне вивчення старовинних дерев'яних церков воєводства, які до цього часу були недостатньо обстежені й нерідко перебували поза реєстром. Під його керівництвом до реєстру було вписано й чимало світських архітектурних пам'яток. Багато з об'єктів фіксувалися на фотоплівку; виготовлені світлини передавалися до Волинського музею у Луцьку. Однак, на жаль, лише незначна їх частина збереглася на сьогодні у фондах нинішнього Волинського краєзнавчого музею¹⁸.

Щодо Люблінського воєводства, то консерватор Ю. Дуткевич на початку червня 1938 р. зазначав, що тут внесено до реєстру 100 дерев'яних сакральних об'єктів: 78 костелів і 22 церкви. За його словами, культові споруди українців знаходяться переважно у південних (Томашівському, Грубешівському) та східних (Холмському, Влодавському) повітах та зберігають багато рис давнього будівництва¹⁹. Слід, однак, нагадати, що історична та мистецька цінність багатьох з них, а також включення до реєстру не врятувало їх від бруталної акції руйнування православних святинь на Холмщині і Південному Підляшші, що проводилася владою наприкінці травня – у липні 1938 р.

Певні позитивні результати принесли інвентаризаційні та реєстраційні роботи і на теренах Львівського, Тернопільського та Станіславівського воєводств. Зокрема, львівський окружний консерватор Й. Піотровський у 1929 р. зміг подати до Центрального бюро інвентаризації список пам'яток Станіславівського воєводства, складений упродовж 1920-1929 рр. на підставі даних, зібраних

за публікаціями та інспекційними поїздками воєводством. Інформацію про нерухомі пам'ятки, зокрема греко-католицькі церкви, було вміщено за абетковим принципом²⁰. У 1931-1932 рр. Львівський консерваторський округ отримав 10 тис. злотих на завершення інвентаризації пам'яток у Золочівському та Бучацькому повітах Тернопільського воєводства, багатих на об'єкти українського сакрального мистецтва²¹. Зібрані окружними консерваторами відомості про пам'ятки стають складовою документації Центрального бюро інвентаризації, яке з 1939 р. починає готувати загальнопольський список об'єктів культурної спадщини. Однак завершити цю справу перешкодила Друга світова війна.

Непроста з економічної точки зору ситуація, що негативно впливала на збереження та охорону українських сакральних пам'яток, складалася і у справі проведення ремонтних та консерваційно-реставраційних робіт. Як засвідчують архівні джерела, більшість дотацій на окремі архітектурні об'єкти не перевищувала 1 тис. злотих; між тим вартість основних ремонтно-будівельних робіт нерідко складала кілька десятків тисяч злотих. Більш вагомими заходи, до яких слід зарахувати серйозні реставраційні та реконструктивні роботи, вимагали набагато суттєвіших видатків. Прикладом скромного фінансування пам'яткоохоронних робіт може слугувати 1935 р. Державна дотація тоді складала 74 тис. злотих, зокрема для Люблінського та Поліського воєводств – 7,8 тис., Волинського – 7,6 тис., Львівського, Тернопільського та Станіславівського – 10 тис. злотих²². Ці суми дали змогу розпочати або продовжувати консерваційно-реставраційні роботи не більше, ніж на 80 архітектурних пам'ятках. Тому справедливими були зауваження польських пам'яткоохоронців, що така державна допомога виступала лише як акція порятунку для об'єктів, які перебували у вкрай занедбаному стані.

Однак, окрім недостатнього фінансування, існував й інший, на наш погляд, суттєвіший чинник, що також негативно впливав на стан збереження та охорони української сакральної спадщини в межах міжвоєнної Польщі. Справа полягала у тім, що теорія пам'яткоохоронної роботи відповідних структур Другої Речіпосполитої нерідко не співпадала з політичними прагненнями державної влади. Під тиском останньої ці структури у сфері збереження культурної спадщини, – беручи до уваги загальний піднесений настрій польського соціуму після відновлення незалежності, його болісну реакцію на ущемлення колишніми імперіями, насамперед Російською, проведення політики “прометеїзму” щодо українських земель, – часто керувалися ідеологічними мотивами. Це знайшло вияв в усуненні деформацій з будівель, спотворених у ХІХ – на початку ХХ ст. монаршими режимами, першочергової реставрації – як національних святинь – королівських замків у Кракові та Варшаві і т. д. У південно-східних воєводствах, заселених українцями, відбудовувалися споруди (наприклад, замок у Збаражі на Тернопільщині), які мали

символізувати одвічні права Польщі на так звані “східні креси”.

До цих заходів належало також першочергове відновлення костелів. Наприклад, 1924 р. було розглянуто і ухвалено рішення про виділення близько 30 тис. злотих на ремонт зруйнованого костелу в містечку Чарторийськ Волинського воєводства²³; звіт Львівського окружного консерватора за 1925 р. засвідчує виділення 600 злотих на відбудову знищеного під час війни костелу у Гусятині (Тернопільщина), 900 злотих – на реставрацію костелу францисканців поблизу Галича (Станіславівське воєводство)²⁴. Натомість відповідно до політичної лінії світського керівництва та верхівки римо-католицької церкви Польщі відбувалося нищення ряду кам'яних православних церков на території, що перебувала раніше під владою російського самодержавства. В останньому випадку жертвами такого підходу стало чимало українських церков західних етнічних українських земель, які з'явилися тут задовго до загарбання Польщі Російською імперією. До складових реконструктивних робіт, продиктованих політико-ідеологічними мотивами, слід віднести ігнорування – на відміну від пам'яток костельної дерев'яної архітектури – стану дерев'яних українських храмів на західних етнічних українських землях у складі Другої Речіпосполитої.

Щоправда, в останньому випадку все-таки існували певні відмінності у підходах до збереження та охорони сакральної спадщини греко-католицької та православної церков. Вони були зумовлені правовим статусом обох конфесій у Другій Речіпосполитій. Якщо УГКЦ, підпорядковуючись спільно з римо-католицьким костелом Апостольській столиці і спираючись на авторитет митрополита А. Шептицького, володіла певними правами щодо захисту, збереження чи відновлення власних культурних надбань, то цього була позбавлена православна церква. Намагання керівництва молодої держави відразу ж приступити до відшкодування кривд, завданих католицькій церкві в часи російського панування, привело до появи декрету начальника держави Ю. Пілсудського від 16 грудня 1918 р. про примусове управління рухомим і нерухомим церковним майном²⁵. Декрет ставив за мету взяти в розпорядження держави церковні приміщення та церковне майно, залишені православними в ході евакуації під час Першої світової війни. Однак він діяв навіть після прийняття Конституції 1921 р., яка проголошувала свободу віросповідань та надавала конфесійним об'єднанням право розпоряджатися своїм майном на власний розсуд. Більше того, правові положення цього документа були поширені на землі, що увійшли до складу Польської держави на підставі Ризького договору 1921 р. Таким чином, декрет від 16 грудня 1918 р. став для Другої Речіпосполитої правовою підставою для перебрання в свої руки і користування згідно власних політичних уподобань сакральними об'єктами православної церкви.

Відсутність порозуміння між польською владою та ієрархами православної церкви при підписанні в січні 1922 р. угоди, яка мала врегулювати відносини між державою і православними вірними, зумовила появу у 1922 р. нового нормативного акта, що негативно відбився на справі збереження православної культурної спадщини. Ним стали “Тимчасові приписи про ставлення уряду до православної церкви в Польщі”, ухвалені керівництвом Міністерства віросповідань і народної освіти²⁶. Видані з метою здобуття державного впливу на процес відбудови та організації православної церкви в нових умовах, приписи майже до 1939 р. виступали у ролі регулятора питань на перехресті взаємин “Друга Річпосполита – православна церква”.

Цей документ був поспіхом підготовлений, позбавлений правових підстав, не містив глибокого аналізу характеру, історії, становища цієї церкви, спроб спрогнозувати низку проблем, які могли з'явитися у взаєминах між державою і православною спільнотою. Його найсуттєвіший недолік полягав у тому, що він не охоплював усіх сторін цих взаємин, зокрема не окреслював правового становища власності православної церкви, між іншим, її культурної спадщини. Така неясність у цій та інших сферах мала негативні наслідки для православних віруючих при відстоюванні власних прав з огляду на можливі конфлікти між ними з одного боку, та державною адміністрацією і римо-католицьким костелом – з іншого.

Подальші події внутрішнього життя Другої Речіпосполитої засвідчили, що саме така права невизначеність, а фактично дискримінація в пам'яткоохоронній сфері українського православного населення виявилася для властей підставою “ревіндикації”, тобто насильної передачі багатьох українських православних святинь впродовж 1919-1924 та 1929-1934 рр. римо-католицькому костелові. Вершиною наруги над українськими православними церквами стала вищезгадана акція руйнування культурних споруд православної віри на теренах Холмщини і Південного Підляшшя у 1938 р. Чимало з них рахувалися у списках польських пам'яткоохоронних структур цінними об'єктами старовини. Серед 127 зруйнованих, за офіційними даними, православних церков були і такі унікальні пам'ятки, внесені до реєстру, як, наприклад, храм у Замості з 1589 р., чи церква у Щебрешині з 1598 р.

Таким чином, справа збереження та охорони у Другій Речіпосполитій нерухомих і рухомих реліквій українського сакрального мистецтва носила досить суперечливий характер. Загалом внаслідок дії низки чинників, насамперед цілеспрямованої політики світських і духовних властей країни, вона виявилася неспроможною гарантувати цьому різновиду культурної спадщини української спільноти безпечне існування. З'ясування багатьох ще не висвітлених сторінок цієї теми диктує потребу дальших наукових пошуків.

¹ Холмщина і Підляшшя. Історико-етнографічне дослідження / [Ред. колегія: Валентина Борисенко (відп. ред.) і ін.] – К.: Родовід, 1997. – 383 с.; Винниченко І. Українці Берестейщини, Підляшшя і Холмщини в першій половині ХХ століття. Хроніка подій / Ігор Винниченко. – К.: Книжкова друкарня наукової книги, 1997. – 226 с.; Макар Ю. Холмщина і Підляшшя в першій половині ХХ століття: Історико-політична проблематика / Юрій Макар. – Л.: Інститут Українознавства НАН України ім. І. Крип'якевича, 2003. – 88 с., ін.

² Слободян В. Церкви Холмської єпархії / Василь Слободян. – Л.: Наукове товариство ім. Шевченка, 2005. – 560 с.

³ Макар Ю. Мартиролог Української православної церкви Холмщини і Підляшшя / Ю. Макар // Українознавство. Календар-щорічник, 2003. – К.: Поліграфкнига, 2002. – С. 157-160.; Матвійчук О. Доля українських храмів Холмщини і Підляшшя у ХХ ст. / Олег Матвійчук. – Л.: Камула, 2008. – 24 с., ін.

⁴ Бандрівський М. С. Пам'яткоохоронна діяльність Церкви в контексті національно-культурного руху в Галичині (кінець ХІХ-ХХ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук: спец. 07. 00. 01 "Історія України" / М. С. Бандрівський. – Львів, 2001. – 20 с.; Іваник О. Роль митрополита Шептицького в організації музейної справи в Галичині (перша половина ХХ ст.) / Оксана Іваник // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – 2004. – Вип. 2. – С. 81-84.; Гаврилюк О. Н. Підтримка митрополитом Андреем Шептицьким пам'яткоохоронної діяльності на західноукраїнських землях у 1920-1930-х роках / О. Н. Гаврилюк // Історичний архів. Наукові студії: Зб. наук. праць. – Вип. 5. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – С. 75-81., ін.

⁵ Kuryłowicz S. Z dziejów prawosławia w II Rzeczypospolitej. Niektóre problemy na tle polityki wyznaniowej państwa 1918-1939 / Kuryłowicz S. – Warszawa: PWN, 1985. – 279 s.; Papierzyńska-Turek M. Między tradycją a rzeczywistością: Państwo wobec prawosławia 1918-1939 / Papierzyńska-Turek M. – Warszawa: PWN, 1989. – 484 s.; Torzecki R. Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923-1939 / Torzecki R. – Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1989. – 468 s.; Mańkowski Z. Pogranicze. Studia z dziejów stosunków polsko-ukraińskich w XX wieku / Mańkowski Z. – Lublin: UMCS, 1992. – 329 s.; Babiński G. Pogranicze polsko-ukraińskie. Etniczność, zróżnicowanie religijne, tożsamość / Babiński G. – Kraków: UNIVERSITAS, 1997. – 291 s.; Potocki R. Polityka państwa polskiego wobec zagadnienia ukraińskiego w latach 1930-1939 / Potocki R. – Lublin: UMCS, 2003. – 372 s.; Pelica Grz. Kościół Prawosławny w Województwie Lubelskim (1918-1939) / Pelica Grz. – Lublin: POLIANN, 2007. – 447 s.; Kuprianowicz Grz. Akcja burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie i Południowym Podlasiu / Kuprianowicz Grz. – Chełm: Prawosławna Diecezja Lubelsko-Chełmska, Towarzystwo Ukraińskie w Lublinie, 2008. – 120 s., etc.

⁶ Pruszyński J. Ochrona zabytków w Polsce: geneza, organizacja, prawo / Pruszyński J. – Warszawa: PWN, 1989. – 376 s.; Pruszyński J. Dziedzictwo kultury Polski: jego slaty i ochrona prawna. T. 2. / Pruszyński J. – Kraków: Zakamycze, 2001. – 684 s.; Saładiak A. Pamiątki i zabytki kultury ukraińskiej w Polsce / Saładiak A. – Warszawa: Burchard Edition, 1993. – 510 s.; Dettloff P. Odbudowa i restauracja zabytków architektury w Polsce w latach 1918-1939. Teoria i praktyka / Dettloff P. – Kraków: UNIVERSITAS, 2006. – 501 s., etc.

⁷ Wojciechowski J. Historia powstania i rozwoju organizacji opieki państwowej nad zabytkami sztuki w Polsce / J. Wojcie-

chowski // Ochrona Zabytków Sztuki. – 1930-1931. – Z. 1-4. – Cz. 1. – S. 8.

⁸ З 1936 р. територія Волинського воєводства була виділена в окремий консерваторський округ (див.: Rewski Zb. Kronika / Zb. Rewski // Biuletyn Historii Sztuki i Kultury. – 1937 (Rok V). – S. 252-253).

⁹ Wojciechowski J. Op. cit. – S. 8; Dettloff P. Op. cit. – S. 51.

¹⁰ Protokół VI Zjazdu Rady Konserwatorów // Archiwum Akt Nowych (далі – AAN), zespół 14 (Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego – MWRiOP), sygn. 7030, k. 281-296.

¹¹ Protokół XII Zjazdu Rady Konserwatorów // AAN, zespół 14, sygn. 7030, k. 388-398.

¹² Protokół XVII Zjazdu Rady Konserwatorów // Archiwum Państwowe miasta stołecznego Warszawy (далі – APMSW), zespół 23 (Akta Konserwatora Zabytków miasta stołecznego Warszawy i województwa Łódzkiego), sygn. 390, k. 142-149.

¹³ Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені Василя Стефаника (далі – ВР ЛННБ ім. В. Стефаника), ф. 26, спр. 10, арк. 61; Петровський О. Наміри з інвентаризації пам'яток історії та культури у міжвоєнній Польщі та спроби їх реалізації у Східній Галичині (за матеріалами з'їзду Ради консерваторів) / О. Петровський // Українська історична наука на шляху творчого поступу: доповіді та повідом. III Міжнар. наук. конгресу українських істориків, 17-19 травн. 2006 р., Луцьк. В 3-х т. / Укр. іст. т-во, Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки / Гол. ред.: Л. Винар, І. Коцан; відп. ред.: С. Гаврилюк, О. Гаврилюк, В. Пришляк, Л. Шваб. – Луцьк: РВВ "Вежа" Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – Т. 3. – С. 399.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Urząd Wojewódzki Lubelski. Wydział V Komunikacyjno-Budowlany. Okręgowa Dyrekcja Robót Publicznych z lat 1919-1939 // Archiwum Państwowe w Lublinie (далі – APL), zespół 403, sygn. 3237, k. 12 odwrot.

¹⁶ APL, zespół 403, sygn. 3247, k. 11, 20, 29, 32; sygn. 3260, k. 22, 42-46.

¹⁷ Кінд-Войтюк Н. В. Організація пам'яткоохоронної роботи у Другій Речі Посполитій у 1921-1939 рр. (на прикладі Волинського воєводства) / Н. В. Кінд-Войтюк // Питання історії України. Зб. наук. статей. – Чернівці: Зелена Буковина, 2003. – Т. 6. – С. 327.

¹⁸ Там само, с. 327-328.

¹⁹ APL, zespół 403, sygn. 3248, k. 7-7 odwrot.

²⁰ Zabytki województwa Stanisławowskiego: Wykaz z lat 1920-1929 (opracowany przez pracowników Lwowskiego okręgu konserwatorskiego). – Warszawa: TONZ, 1998. – 138 s.

²¹ ВР ЛННБ ім. В. Стефаника, ф. 26, спр. 10, арк. 52.

²² APMSW, zespół 23, sygn. 390, k. 80-83.

²³ ВР ЛННБ ім. В. Стефаника, ф. 26, спр. 18, арк. 325.

²⁴ ВР ЛННБ ім. В. Стефаника, ф. 26, спр. 20, арк. 43, 55.

²⁵ Dziennik praw Państwa Polskiego. – 1918. – № 21. – Poz. 81. – Warszawa: Tłoczono w Drukarni Państwowej z polecenia Ministra Sprawiedliwości, 1919. – S. 179-181.

²⁶ Dziennik urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. – 1922. – № 7. – Warszawa: Tłoczono w Drukarni Państwowej z polecenia Ministra Sprawiedliwości, 1922. – S. 121-126.

*Александр Гаврилюк
(Луцк)*

**ПАМЯТНИКИ УКРАИНСКОГО
САКРАЛЬНОГО ИСКУССТВА
ЗАПАДНОУКРАИНСКИХ ЗЕМЕЛЬ В
УСЛОВИЯХ МЕЖДУВОЕННОЙ ПОЛЬШИ:
СОХРАНЕНИЕ И ОХРАНА**

Освещается политика междувоенной Польши (1918-1939 гг.) относительно сохранения и охраны на подвластных ей этнических украинских землях сакрального искусства украинского населения. Указано, что отмеченное наследие представляли недвижимые и движимые памятники православной и греко-католической церквей. Выяснены правовые принципы проведения такой политики, ее отличия относительно реликвий православного и греко-католического клира, деятельность соответствующих памятникоохранных структур. Проанализированы мероприятия по инвентаризации, составлению реестра, финансового обеспечения дела сохранения и охраны памятников. Приведены сведения о грубом уничтожении польской властью в 1938 г. на территории Холмищины и Южного Подляшья православных святынь как главной составляющей решения во Второй Речпосполитой "украинского вопроса" репрессивными методами.

Ключевые слова: *Вторая Речпосполитая, украинское сакральное искусство, православная церковь, греко-католическая церковь, памятникоохранное дело, акция 1938 г.*

*Aleksandr Gavryliuk
(Luts'k)*

**THE MONUMENTS OF UKRAINIAN
SACRAL ART OF THE WEST UKRAINIAN
TERRITORIES UNDER CONDITIONS
OF INTERWAR POLAND, THEIR
PRESERVATION AND PROTECTION**

The policy of interwar Poland (1918-1939) concerning preservation and protection of Ukrainian public's sacral art heritage at dependent Ukrainian territories is viewed. It has been pointed that the heritage was introduced by movable and immovable monuments of Orthodox and Byzantine-rite Catholic churches. The legal standards of conducting such a policy have been studied, as well as its distinctive features concerning the relics of Orthodox and Byzantine-rite Catholic clergy, the activity of appropriate institutions struggling for the protection of the monuments. Inventorying measures, registry's formation and financial support directed at the monuments' preservation and protection have been analyzed. The facts about brutal destruction of Orthodox sacred objects by the Polish government in 1938 at the territories of Kholmshchyna and South Pidlyashya were stated. Their demolition was the bedrock of solving "the Ukrainian question" by means of repressive measures in the Second Richpospolyta.

Key words: *the Second Richpospolyta, Ukrainian sacral art, Orthodox Church, Byzantine-rite Catholic Church, the activity of monuments' protection, action of 1938.*